

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙНИНГ “ЎТКАН КУНЛАР” АСАРИДА ТАБИАТ МАНЗАРАЛАРИНИНГ ТАСВИРИЙ ВОСИТАЛАР ОРҚАЛИ ИФОДАЛАНИШИ

Қодирий Маҳзуна

Инглиз тили интеграллашган курси кафедраси ўқитувчиси,

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

mahzuna.qodiriy@gmail.com

Аннотация. Хозирда тил ўрганувчи талабалар ҳар қандай асарга хос бадиий тил хусусиятлари айнан ёзувчи маҳорати орқали намоён бўлишини бевосита асарларни таҳлил қилиш жараёнида тушуниб олишлари учун қуйидаги масалалар ўқитувчи диққат марказида туриши зарур. Бадиий асар тилини ўрганиш асар таҳлилига қуйидагича боғлаб олиб борилади:

1. Асардаги муаллиф нутқини ўрганиш.
2. Асар қаҳрамонлари нутқини (диалоглар, коллизия, яъни руҳий ҳолатлар тасвири, монологлар) ўрганиш.
3. Ёзувчи услубининг ўзига хос жиҳатларини ўрганиш.

Ушбу мақоланинг мақсади Абдулла Қодирийнинг "Ўткан кунлар" романи қаҳрамонлари нутқининг визуал воситаларини ўрганишдан иборат бўлиб, уларни батафсил кўриб чиқиш табиат манзараларига тегишли тасвирий воситаларни ўрганиш ва бадиий матннинг мазмунан чуқурлигини оширишга катта ҳисса қўшади.

Калит сўзлар: *манба матн, таржима, табиат, тавсиф, калория, муаллиф, маъно, тасвирий воситалар, персонаж, тафсилотлар.*

Аннотация. В настоящее время в каждом произведении есть свои художественные особенности, в том числе и навыки выдающегося художника, непосредственного анализа работ, интенсивного изучения проблемы и сосредоточения внимания на ней.:

Изучение языка художественного произведения связано с анализом произведения следующим образом:

1. Авторская речь.
2. Произведение представляет собой речевого героя (диалог, коллизию, то есть образ психического состояния, монолог).
3. Особенности формирования узбекского языка.

Целью данной статьи является исследование изобразительных средств речи героев романа Абдуллы Кадири «Минувшие дни», подробный обзор которых поможет глубже понять персонажей и во многом способствует содержательной глубине художественного произведения с помощью природных пейзажей.

Ключевые слова: *исходный текст, перевод, природа, описание, калорийность, автор, смысл, визуальные средства, персонаж, детали.*

Annotation. Currently, each work has its own artistic characteristics, including the skills of an outstanding artist, direct analysis of works, intensive study of the problem and focus on it. Learning the language of an artistic work is associated with the analysis of the work as follows:

1. The author's speech.
2. The work is a speech character (dialogue, collision, that is, an image of a mental state, a monologue).
3. Features of the formation of the Uzbek language.

The purpose of this article is to study the visual means of speech of the characters of Abdulla Qodiriy's novel "Bygone Days", a detailed review of which will help to understand the characters more deeply and in many ways contribute to the meaningful depth of the work of art with the help of natural landscapes.

Key words: *source text, translation, nature, description, calorie, author, meaning, visual means, personage, details.*

Табиат манзаралари, воқеалар ривожлари тасвирида эса ёзувчи, албатта, жилодор, ранг-баранг сўзларга эҳтиёж сезади. Акс ҳолда, асар куруқ, саёз чиқиб қолиши ҳеч гап эмас. 1. Асарни ўқиш жараёнида ўқувчини ҳаяжонга солган, уни таъсирлантирган манзаралар, тасвирлар, ҳолатлар ва образларни матндан аниқлаб таҳлил қилиш. 2. Тасвирнинг жозибadorлигини таъминлаган бадиий тил воситаларини белгилаш. 3. Бадиий тил имкониятлари ва тасвирий воситалардан ҳаётий ва таъсирчан образлар, тасвирлар яратишдаги ёзувчи маҳоратини ўрганиш. 4. Бадиий тил хусусиятлари ўрганилаётган асарнинг бадиийлигини ҳар бир талаба ўз қалби ва тафаккуридан мустақил равишда ўтказиши, ўзича таъсирланиши ўз хулосасига келиши учун талабаларнинг эркин фикр юритишлари, мустақил таҳлил қилишлари, ўз мулоҳазаларини баён этишлари учун имкон яратиш. 5. Асарда илгари сурилган ғоялар ҳақида ҳар бир ўқувчининг ўз тасавури ва фикрлари бўлиши табиий, ўқитувчи шу ҳолатни эътибордан четда қолдирмай, асар таҳлиliga оид фикрлар хилма-хиллигига, хулосалар турфалига эришишга интиломи; ўқитувчилар дарсликдаги ёки ўқитувчи билдирган хулосаларгагина таяниб, ўзи

фикрламайдиган, ҳис-туйғуларни кечиришга лоқайд, маъновий танбалларга айланиб қолмасликлари учун уларни мунтазам фаолликка, асар қаҳрамонлари тимсолида жонли инсонни тасаввур этишга образ кечинмаларига ҳамдардлик орқали ўзга инсонларни ҳис қилиб, англашга кўмаклашиши, шу орқали ўзлигини англашга ўқувчини даъват қилиб бориш адабий таълимнинг бош вазифаларидан бири эканини унутмаслик лозим.

Буюк адибимиз Абдулла Қодирий услубига хос жозибадорлик, жўшқинлик, бадий рангларнинг қуюқлиги, нафис чизгилар бадий тил имкониятларидан маҳорат билан фойдаланиши натижасида юзага келган. Мисол учун буюк адибнинг асардаги табиат манзараларининг тасвирида биз қуйидаги тасвирий воситаларни кўрамиз :

Тун аёз, изгириқ ел тўрт тарафка югуриб жон ачитмакчи бўлар эди. Ҳасанали ярим яланғоч ҳолда жунжайиб дарича остида, изгириқ қучогида ўлтурар эди. Ул еган совузига илтифот этмас, вужудини изгириққа топшириб, фикрини хужра ичига юборган эди.

Сув бир дўконинг остидан чиқиб, бу ҳавлида уч тўрт қулоқ чамаси очик ҳавода оқар ва кўприк том остига кетар эди. Кумушбиби ариқ бўйидан бир ўринни кўзлади - да, сакраб нариги юзига ўтди ва чўнқайди. Унинг кўзлари мулойимгина сув устига оғдилар. Ариқнинг мусаффо тиниқ суви ёввошигина оқиб келар, Кумушбибининг қаршисига етганда гўёки, унинг таъзими учун секингина бир чарх уриб қўяр, ўз устида ўтурган соҳиранинг(сеҳрчи қиз) мусаххар(сеҳрланган) бўлган каби тағи бир каттароқ доирада айлангач, оҳистагина кўприк остига оқиб кетар эди. Ариқ сувининг ниҳоятсиз бу ҳаракатини узоқ кўздан кечириб ўлтургач, қўл узатиб сувдан олди ва юзини ювди. Унинг юзини ўпиб тушкан сув томчилари билан ариқ ҳаракатга келиб чайқалди, гўёки сув ичида бир фитна юз берган эди...Иккинчи, учунчи қайталаб юз ювишда бу фитна тағи ҳам кучайди.

Ҳасанали чиқди. Қош қорайиб, қоронғу тушаёзган эди. Ҳаво булут, аччиг, совуқ ел тўрт томонга югурар, онда сонда қор учқунларини қувлаб зириқтирар эди. Эрув вақтида ярим белидан лой кечишга тўғри келадирган кўчаларнинг лойи қатқалоқланган, шунинг учун юргучи қийналмас, аксинча ола чалпоқ қор пагаларини босишдан вужудка келган оёғ остидаги “гарч гурч” товушлари кишига бир турлик кайф, муסיқавий енгиллик берар эдилар.

Ариқ бўйи, сирлик ариқ бўйи.

Ёшлиқ кўзлари ариқ бўйига тушиб, нозик оёқлар ариқ бўйи томонга ҳаракатландилар. Ул ариқ бўйига етгач, маълум ўринга сакраб ўтди - да, чўнқайди. Бир ҳовуч сув олиб юзидан тўкиб туширди ва оҳистагина йўлак томонга қараб

олгандан кейин сувнинг оқишига кўзини тикди. Кумушининг дардини ҳеч ким билмас, унинг ҳаёлига ҳеч ким тушунмас, магар шу ариқ бўйи тушунгандек, билгандек... Сирлик ариқ бўйи унга нималарнидир сўзлар, ундан нималарнидир тинглар, бунга четдан ҳеч ким воқиф бўла олмайди - да, бўлмоғи ҳам мумкин эмас.

Кўзларидан оққан марварид томчиларини шу сирлик ариқ суви билан ювди, бир мартабагина ювди эмас - қайталаб - қайталаб ювди. Бояғи аччигидан бир мунча тинчланиб, кўз қизиллиқлари кеткан ҳолда битта - битта босиб ичкарига қайтди.

Ҳозир кўклам кунлари: қирлар, тоғлар, сойлар; кўк - қизил, оқ - қора, сариқ-зангор, пушти - гўлас ва тагин алла қанча ранглик чечаклар билан устларини бежаб, қиш билан тўнгиб (музламоқ) аранг етишкан ошиқларига янги ҳаёт, янги умид берадирлар. Қиш бўйи алла қайси гўр остларида жунжиб чиққан қуш зотлари: чумчуқлар, читтаклар, тўрғайлар, саъвалар ва бошқа алла қанча қуш дуркумлари ўз тўплари билан вижир - вижир, чуғур - чуғур сайраб куладирлар, ер юзини туткан чечак гиламлари устини ўпиб ялайдирлар, ётиб чўқийдирлар, санчиб учадирлар... узоқ узоқдан какку қуш ҳам арзи вужуд қилади: “какку- какку”.

Поёнсиз қирларнинг ниҳоятсиз бижир - бижир кўриб тўймаслиқ кўк гиламлари ва уларнинг димоғларга мажбурий искаткан даво ислари, ёқимлик ҳидлари ҳар қандай шидан чиқаёзган ҳаёт эгасини озгина бўлса ҳам эпка ола биладирлар. Шунингдек бу чечак қирлари ўз бағрида сузиб борган Отабекни ҳам ўзига қаратмай қўймайдир. Унинг фикри анув қоронғулиқлар ичида сузса ҳам кўзи чечак ва сабзалар томошасида, димоғи ҳидлар истишимотида (ҳидлаш, искаш), қулоғи қушлар нағмасида бўлади. Нима бўлса ҳам теварагидаги кўклам бежакларини кўздан кечири боради. Бора бора фикри ҳам шу кўринишлардан ҳисса олмоққа бошлайди.

-Ҳов ана бир қалдирғоч, тўғрига қараб ўқдек отилиб боради, учкан йўлида вижир - вижир сайраб ҳам қўядир. Қалдирғочнинг қайғуси йўқ, суйганининг олдига тезроқ етиш учун шошадирғандир: сайроғи ҳам суйганининг кўриши шодлиги учундир... Бахтлиқ қалдирғоч: олган совғаси ҳам қўрқунч эмасди, ота - онасининг ҳам орзу ҳаваслари йўқди. Уларнинг турмуш қонунлари жуда енгил, икав - икав, суйган суйганни оладирлар-да тоғларда, ерларда, кўкларда учиб юрийберадирлар. Мен ҳам шу қалдирғочдек унинг сари отилиб, вижир- вижир сайраб учар эдим.

Айвоннинг нариги ёни билан шарққа қараб кирилатурган бир йўлак орқалик бир боғчагами, майдонгами чиқилишини билиб шу ёққа юрди ва кичикроқ бир мевазорга чиқди. Кечанинг қоронлиги устига меваларнинг қуюқ япроқлари қўшилишиб, бу майдон айниқса Отабекнинг ҳозирги кўнглига яқинлашиб келар эди.

Унинг кўнгили меваси бу кунги қора воқифа билан қандай ўралиб, йўқолиб кетган бўлса, бундаги дарахтлар ҳам ўз меваларини кеча ранги билан бўяб, яшил япроқлари ила кўмган эдилар, яъни бунда ўскан дарахтлар қандай мева берадир ажратиши қийин эди. Ул шу қоронгизор билан қўшилишиб кетгандек ва қоронгиликнинг кучоғига кира боргандек мевазорнинг ичкарасига юрий борди. Ва ниҳоят буттоқлари бағрига солиниб тушкан бир дарахтнинг остига ўлтирди ва бу ўлтиришида узоқ фурсат қотиб қолгандек ҳаракатсиз эди. Ўн беш дақиқалардан сўнг ичига ел қамалган пуввакдек “уффф” этиб юборгач, ўрнидан турди. Боқчанинг кунботари билан хароба иморатларни ёнлаб юрди.

Ойнинг ўн бешилари бўлса - да, ҳавонинг булутлиги билан ой кўринмас, чин маъноси билан қорнги кузнинг қорнги бир тунни эди. Бир неча юз йилдан бери яшаб фавқулодда зўрайиб кеткан “Хўжа Маъоз” мазорининг чакалагини бу қоронгиликқа бир манбаъ каби эди. Кучлик бир ел турган, қандайдир бир ишга ҳозирланган каби тўрт томонга югуриб юрар эди. Мазор чакалагининг бир бурчагида тутаб ётган тўнка ёнида сочлари ўсиб соқолига қўшилиб кетган бир девона бу мутҳиш қоронгиликқа қарши курашкан каби гулханни ёндиришига тиришар, гулхан тевагайдан айланиб қўлидаги касави билан тўрт томонидан қовлар эди. Ел борган сайин кучлана борди, чакалак тартибсиз ҳолга кириб кетди, битта яримта тўкилмай қолган япроқлар шитир - шитир тўкилишига олдилар, қарға ва зогчалар айни уйқу замонида тинчсизлагани учун елга қарши намоиш қилгандек го - гу билан чакалак устидан айлана бошладилар. Ел кучагандан кучайиб борар ва шу нусбатда мазор ичи ҳам яна бир қат қўрқунч ҳолига кирар эди, ел кетма - кет бўқураб, бунга чидай олмаган шох - шаббалар қарс - қурс синар, кекса ёғочлар гийқ - гийқ этиб ёлбориш товиши чиқарар эдилар. Ел ортиқча бир газаб устида эди, ер юзидаги тиккайган нарсани букиб- янчиб ташламоқчи бўлгандек пишқирар эди. Чинорлардан бирисини ер титратиб йиқитди, девонанинг гулханини ҳам тўнка - пўнкаси билан кўтариб чакалакнинг ичига отди. Бутун мазор ичини ўт учқунни ила тўлдириб, яна кўринишига бошқача бир тус берди. Мазорни бу ҳолга солгандан сўнг гўё шунинг учун гайратлангандек бир оз пасая тушди, оч қолган шер каби пишқириб бўқуришлари босилгандек бўлди. Ярим соат чамаси жонсаракка учраб учиб юришига мажбур бўлган қаргалар елнинг газаби босилганини бир- бирларига хабар бергандек го - гу билан эски ўринларига қўна бошладилар. Кўкни ўраб олган қора булутлар ҳам тўс тўска бўлиниб, ой ҳам қора парда ичидан ярим юзини очиб ер юзига мўралаб қўйди. Гунбазнинг қаршисидаги икки туп кекса чинорнинг искелет каби қуруқ шохларига ел билан алла қаёқларга учиб кеткан бойқушлар тўпи ҳам келиб қўна бошладилар. Ой парчаланган қора булутлар билан бекинмачоқ ўйнаган

каби ҳали кўриниб, ҳали яширинар эди. Ул ер юзига кулиб қараганда мазорнинг чакалак қисмига айтарлик ўзгариш бера олмасида гўристон қисмидаги дўмбоқ қабирларни ва уларнинг устидаги мрамар қабр тошларини чуқур бир сукут ичида экан тақдим қилар эди. Бойқушлар уяси бўлган икки туп чинорнинг қаршисида гунбазга рўбарў - рўбарў қилиб солинган айвон - зиёратхона бор, аммо ой тик кўтарилганликдан зиёратхона ичи қоп - қоронғи (“ Хўжа Маъоз ” устига солинган гунбаз ва зиёратхона ҳам масжид 1265 нчи йилларда Ўтаббой қушбеги томонидан бино қилингандир(муал.) эди. Чинор шохлари тасбиҳ каби чизилган бойқушлар билан тўлган. Улар ой нуридан унча хурсанд эмаслар, чунки ой ер юзига кулиб қарай бошласа, улар бошларини кифтлари ичига оладилар да, дум - думалоқ бўлиб сиқилиб кетадилар. Ой булутлар остига кирса, улар розатланган каби чиг-чиг-чиг, ки-ки-ки қилиб сайраб ҳам юборадилар.

Масжид минорасидан руҳоният ёғдириб мунглик азон товши эшитилди - да, уйқу қучоғида ётқан табиъат уйғониб жавоб берган каби жонгираб кетди. “Оллоҳу акбар” нинг сўнгги такрорида Отабек зиёратхона айвонидан тушди -да, шилдираб оқиб турган ариқ ёнида таҳорат олишка ўлтурди...

“Минг ўрук” мавзиъи отидан ҳам маълум, бунда минг чоғлиқ ўрук дарахти ўсқан учун бўлиб, Шиблиннинг сувидан бошлаб то Солор ариғиғача қатор - қатор ўруklar эди. Салорнинг нариги ёғи нийдек қир, эндиғтина кўм - кўк ўт гилами униб чиққан эди. Минг ўруkning этаги бўлган Салор бўйида уч - тўртта қозоқ ўтовлари тикилган эдилар. Иккиси Салор бўйига етиб Тўла қозоқнинг келинчағига этни шўрва қилиш учун бердилар.

Али ўтовдан кийгиз олиб, Салор бўйига ёзди. Келинчак ёстиқ, кўрпача ташлаб берди, Отабек ҳордиқ чиқариб ясланди.

Қуёш озорсизгина қиздирар эди. Енгилчагина эскан шамол димоғқа турлик ўлан исларини келтуруиб урар эди. Бир неча қалдирғоч Салорнинг оқиши бўйлаб учар ва учкан кўйи “ валфажри ” ўқур эдилар.(Авом эътиқодича(муал.) Қуръонда Фажр сураси (фажр субҳ, тонг ёруғлиғи) тонг билан қасамёд этаман сўзи билан бошланиб фижрр сўзи билан тугагани учун халқда қалдирғочнинг сайроғини шунга ўхшатиб “валфажри”ни ўқийди, дейдилар.) Поёнсиз қирнинг юқори - қуйи ўринлар якранг кўкат ва кўз илғамайдирган узоқлиқлари туманланган сумол кўриниши берар эдилар. Қушлар, қуртлар сайраши табиъий бир соз хизматини ўтаб кишига ифодаси қийин бўлган бир сезги солар эдилар.

Отабек табиъатнинг шу кўркам ва латиф кўринишига мафтун бўлиб, бир оз ётқандан кейин “ул ҳам бўлса эди”, деб ўйлади ва узоқ тин олиб қўйди.

Кеча ойдин, қабристон тиб - тинч, узоқроқдан Қуръон товиши эшитилар эди. Икки туб чинор бутоқларида қўниб ўлтурган уч- тўртта бойқушлар, қабр ёнига тизланган Отабек ва юқори , қўйи дўмбайган қабрлар бу тиловатка сомий каби эдилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. 1.Абдулла Қодирий"Ўткан кунлар". Тошкент .1992.
2. 2.Абдуазизов А. А. Матн когнитив фаолият маҳсулотидир / / Ривожланишнинг тил қонунлари. - Самарқанд: Самдчти, 2009.
3. 3.Кунин А. В. Замонавий инглиз тили фразеологияси курси. - Дубна: Fenix+, 2005
4. Одам ҳаётининг тирик томири.ЎзМУ хабарлари №3/4 2018. 290-295. М.Ҳакимова.
5. 4.Тешабаев З. Қ. "Бобурнома" нинг инглизча таржималаридаги фразеологик бирликлар ва уларнинг миллий-маданий хусусиятлари .2017
6. Сўзлар ортидаги дунёнинг сўзларга таржимаси (2015)Замонавий тилшунослик, адабиётшунослик, таржимашунослик ва хорижий тиллар ўқитишнинг муаммолари. М.Ҳакимова.
7. 5.Йўлдошев Б. Ўзбек фразеологияси ва фразеологиянинг шаклланиши ва ривожланиши.- Самарқанд: Самду, 2007.
8. 6. Ҳабибулла Қодирий"Отамдан хотира" (отамдан хотиралар). Тошкент 2005.